

PKN

Stichting voor
onderzoek
historische
tabakspijpen

Jaargang 48, nummer 179, april 2026

PKN Ruil- en determinatiedag in Hazerswoude op 20 juni 2026	1
De pijp van dominee Nawijn, predikant te Terschelling Bert van der Lingen	1
Een presentatiepijp uit de 17de eeuw gevonden in Roosendaal Bert van der Lingen	4
Wat heb jij een gekke pijpenkop Ewout Korpershoek	9
Een bijzondere pijp van Trees-Knoedgen gevonden in Hazerswoude en de relatie met pijpen van Gambier en Sparnaaij Ruud Stam en Chris van der Klugt	16
In vuur en vlam: Ondeugende tabakspijpen van Goedewaagen Bert van der Lingen	21
Een nieuw boek over kleipijpen uit Kroatië van Luka Bekić Ruud Stam	23

Pijp van de maand

In mei 1874 werd het zilveren regeringsjubileum van Koning Willem III groots gevierd in ons land. Diverse Goudse pijpenmakers brachten tabakspijpen op de markt met aan dit jubileum refererende afbeeldingen.

Ook voor buitenlandse fabrikanten was dit een gelegenheid om modellen voor de export naar Nederland te maken. Een fraai voorbeeld hiervan is de pijp van deze maand die gemaakt is door de pijpenfabriek Gislou uit Lille, Frankrijk.

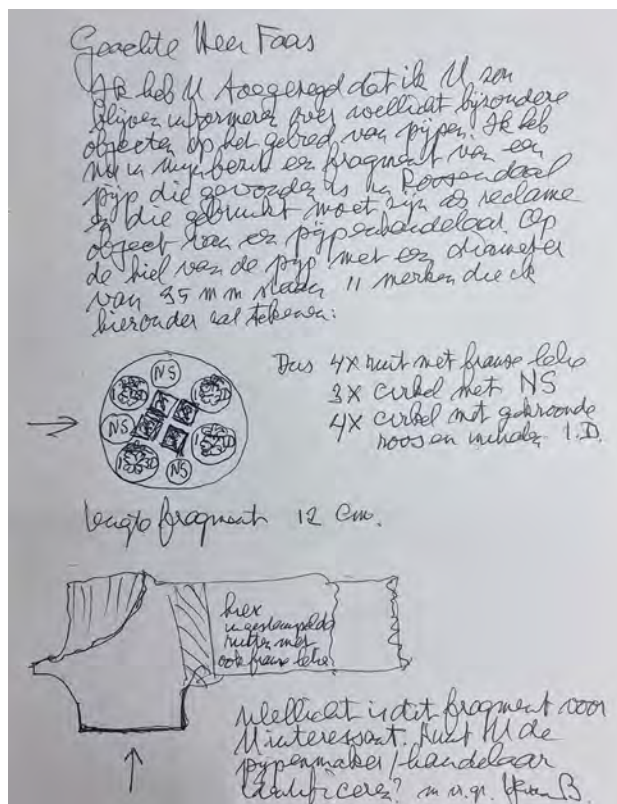
(www.tabakspijp.nl/pijp-van-de-maand)

Een presentatiepijp uit de 17de eeuw gevonden in Roosendaal

Bert van der Lingen (bertvanderlingen@tabakspijp.nl)

Grootformaat pijpen oefenen een bijzondere aantrekkingskracht uit op zowel verzamelaars als onderzoekers. Die fascinatie is niet alleen te verklaren door hun uitzonderlijke afmetingen, maar vooral door de onduidelijkheid over hun oorspronkelijke functie. In de literatuur worden ze doorgaans aangeduid als presentatiepijpen, al komen ook benamingen als etalagepijpen of winkelpijpen voor.

Recent is opnieuw een fraai exemplaar aan het licht gekomen dat nadere beschouwing rechtvaardigt. Tot omstreeks 2003 bevond deze pijp zich in de collectie van H.J.E. van Beuningen, ondernemer en gepassioneerd verzamelaar van historische gebruiksvoorwerpen. Samen met zijn echt-

Afb. 1. Brief van H.J.E. van Beuningen aan Kees Faas, 2003.

Afb. 2. Ter vergelijking is het fragment van de presentatiepijp hier afgebeeld met een standaardformaat pijp uit Hoorn/Enkhuizen uit de jaren 1630-1650.

genote bouwde hij een omvangrijke verzameling op, die uiteindelijk werd geschonken aan Museum Boijmans Van Beuningen in Rotterdam. Het hier besproken fragment zou volgens Van Beuningen destijds zijn aangetroffen in Roosendaal.

In een begeleidende introductienotitie uit datzelfde jaar beschreef Van Beuningen de vondst en voegde hij twee schetsmatige weergaven toe. Kort daarna deed hij afstand van het object, waarna het werd opgenomen in de collectie van Kees Faas.

Het fragment heeft een lengte van 12 centimeter. De diameter van de steel bedraagt 3,2 centimeter (gemeten op twee centimeter achter de hiel), terwijl de hiel zelf een diameter van 3,6 centimeter heeft. De pijp is met de hand gemodelleerd, wat resulteert in een enigszins onregelmatig oppervlak. Op verschillende plaatsen zijn zelfs nog vingerafdrukken van de maker zichtbaar, wat wijst op een ambachtelijk productieproces.

De pijp bestond uit twee onderdelen: een ketel met een steel van 12 cm en een afzonderlijk vervaardigde steel van onbekende lengte. Deze steel is la-

Afb. 3. Boven- en zijaanzicht met aan het einde van het steelfragment een verdikking. Lengte 12 cm.

ter aan het voorste deel van de pijp bevestigd en met een met de hand geboetseerde verdikking verstevigd. Aan het uiteinde van het steelfragment is een lichte verdikking zichtbaar op de plaats waar beide delen zijn samengevoegd. Dit was niet ongebruikelijk bij presentatiepijpen.¹ Na het boetsen werden de decoraties ingesneden en de stempels afgedrukt.

Decoratie en merken

Direct achter de hiel is de steel voorzien van een decoratieve zone waarin met een radeermes ruitvormige patronen zijn ingedrukt. Deze zone wordt geflankeerd door twee banden, waarvan de voorste met een scherp voorwerp erin is ingekerfd. Aansluitend volgt een meer uitgewerkte versiering bestaande uit gestempelde lelies binnen ruitvormige kaders, telkens gegroepeerd in viertallen. In totaal zijn nog elf van dergelijke groepen zichtbaar, goed voor 44 afzonderlijke ruiten.

Afb. 4. De hiel met zeven merkstempels en een centrale decoratie met lelies. Diameter 3,6 cm.

Op de hiel van de pijp zijn zeven stempels aangebracht: driemaal het (onbekende) merk *NS* met een stip tussen de letters en viermaal een *gekroonde roos* met hartvormige blaadjes en de letters *TD*. Centraal zijn vier in ruitvorm geplaatste lelies (fleur-de-lis) gestempeld net als op de steel. Deze motieven zijn oorspronkelijk steeldecoraties en zijn hier op de hiel eveneens toegepast als versiering.

Herkomst

De pijp kan vermoedelijk rond het midden van de zeventiende eeuw worden gedateerd. Mogelijk ligt de herkomst van deze presentatiepijp in Gorinchem. Het merk de *gekroonde roos met TD* is aangetroffen in een pijpenstort in Gorinchem² en is vooralsnog uitsluitend als product uit die stad bekend. In dezelfde stort zijn tevens pijpen gevonden met de merken *TD gekroond* met een stip tussen de letters en een leeuw tussen T en D. Ook in de Geerpolder in Ter Aar, waar 17e-eeuwse pijpen uit Leiden, Gouda en Gorinchem zijn aangetroffen, is een pijp gevonden met het merk de *gekroonde roos met TD* (afb. 5). Daarnaast is in Woerden een pijp aangetroffen met het merk *TD gekroond*, eveneens met een stip tussen de letters. Beide exemplaren lijken afkomstig te zijn uit Gorinchem.

Afb. 5. Pijp gevonden in de Geerpolder in Ter Aar met een vergelijkbaar merk als op de presentatiepijp. Collectie Ron Otto, foto Bert van der Lingen.

Het merk *TD* zou daar rond 1634 in gebruik zijn geweest door Thomas Dael.³ Dael was echter geen pijpenmaker maar notaris.⁴

Het uitzonderlijke formaat van de pijp wijst erop dat zij minder functioneel was voor gebruik, maar eerder een sociale, symbolische of promotionele functie vervulde, bijvoorbeeld als blikvanger in een tabakswinkel. Het voorkomen van meerdere merken suggereert daarnaast dat er mogelijk sprake was van een samenwerkingsverband tussen twee pijpenmakers of misschien wel tussen een pijpenmaker en een koopman, waarbij de pijp fungeerde als gezamenlijk presentatiestuk. Er zijn vaker presentatiepijpen gevonden met meer dan een merk. Wellicht kan toekomstig onderzoek of andere vondsten meer duidelijkheid verschaffen over de betekenis van deze pijpen.

Noten

1. Van der Lingen 2019, 15, afb. 9.
2. Van der Meulen, Brinkerink en Von Hout, 1992, 86 en 94, Plaat 29, nr. 1 en 4.
3. Van der Meulen 2003, 44 en 48.
4. Van der Meulen, Brinkerink en Von Hout, 1992, 39.

Literatuur

- Lingen, B. van der. Van Almaarder Vaart naar Rijksmuseum. Een presentatiepijp uit 1661 opnieuw boven water. *Jaarboek PKN, Stichting voor Onderzoek Historische Tabakspijpen* 2019, 9-17.
- Meulen, H. van der, 2003. De pijpenmakerijen. In (H. van den Berge et al) *In Gorcum gebakken: Aardewerk, kleipijpen, wandtegels*. Gorcum, 44-55.
- Meulen, J. van der, Brinkerink, J.P. en Hout, P. von, 1992. *Tabakspijpenijverheid in Gorinchem*. Leiden.

Bestuur

Voorzitter:

Ruud Stam,

ruudstam@tabakspijp.nl

Secretaris:

Arjan de Haan,

arjandehaan@tabakspijp.nl

Penningmeester, ledenadministratie:

Henk van Assema,

henkvanassema@tabakspijp.nl

Website en drukwerk:

Ewout Korpershoek,

ewoutkorpershoek@tabakspijp.nl

Kopij en eindredactie:

Bert van der Lingen,

bertvanderlingen@tabakspijp.nl

Abonnement en betaling

Contributie voor Nederland: € 35,00 per jaar

Contributie voor buitenland: € 45,00 per jaar

Stichting PKN, IBAN: NL05 INGB 0004851870 (BIC: ING NL2A)

Kamer van Koophandel : 54719992

Meer informatie www.tabakspijp.nl - info@tabakspijp.nl

© PKN. Overname van artikelen en illustraties is slechts toegestaan na voorafgaande toestemming van de redactie. Auteurs zijn zelf verantwoordelijk voor hun bijdrage.

ISSN: 0924-4158

Voorzijde en achterzijde kaft: compilatie van foto's van de presentatiepijp die in Roosendaal gevonden is (zie artikel p. 4-8) en een tekening uit 1821 van een soortgelijke presentatiepijp, eerder beschreven in het PKN Jaarboek 2019.

Tijdschrift voor de verzamelaar en onderzoeker